

ქართული ენა, როგორც კოლივალენტოვანი
სალიტერატურო ენა

ენა და მისი ფუნქციები. „პოლივალენტოვანი“ ნიშნავს „მრავალ-მხრივი ღირებულების მქონეს“ (ზედმიწევნით: „მრავალღირებულებიანს“).

„ღირებულების“ საკითხი აქ სალიტერატურო ენას ეხება და მის ფუნქციებსა და გამოყენების სფეროს ახასიათებს.

„ფუნქცია აქვს“ ნიშნავს დანიშნულებას ასრულებს. „მეტი ფუნქცია“ დანიშნულების ნაირგვარობას გულისხმობს. ფუნქციათა შეზღუდვა გამოყენების სფეროს დავიწროება იქნებოდა.

ფუნქციათა საკითხი უმწერლო ენის მიმართაც დაისმის და სამწერლო (სალიტერატურო) ენის დახასიათების დროსაც არსებითია. ენის ზოგადი განსაზღვრება პირველ რიგში მის ფუნქციათა ჩვენებაში მდგომარეობს.

მიუთითებენ ენის სამ ფუნქციაზე. ეს ფუნქციებია: საკომუნიკაციო (ენა — ურთიერთობის საშუალება), საექსპრესიო (ენა — აზროვნების იარაღი) და საობიექტივაციო (ენა — გარკვეული შინაარსის გამოვლინება-გადმოცემა).

საკომუნიკაციო ფუნქცია ითვალისწინებს მოლაპარაკის ურთიერთობას მსმენელთან (თუ მსმენელებთან): ვინც აგებინებს და ვისაც აგებინებენ რასმე.

საექსპრესიო ფუნქციას მხედველობაში ისა აქვს, თუ რა ეკისრება ენას მთქმელის აზრებისა და განცდების დანაწევრება-ჩამოყალიბების თვალსაზრისით.

საობიექტივაციო ფუნქცია იმის მიხედვითაა გამოყოფილი, თუ რა მიმართებაშია თქმული სათქმელთან, იმასთან, რაც უნდა გადმოიცეს.

ამ სამ ფუნქციას თანაბარი მნიშვნელობა როდი აქვს: ძირითადია საკომუნიკაციო ფუნქცია, ორი სხვა უშუალოდ თუ შუალობით საკომუნიკაციო ფუნქციას ემყარება.

ობიექტივაცია სათქმელთან თქმულის მიმართებას გული-სხმობს; ამ მიმართებას კი მთქმელსა და მსმენელში აქვს ადგილი: მთქმელისა და მსმენელის გარეშე, ცოცხალი ადამიანის გარეშე, ასეთი მიმართება ფიქცია იქნებოდა. ვთქვათ, სიტყვები „ცეცხლი“, „წყალი“ გარკვეულ საგნებთან მიმართებაშია ანუ, როგორც იტყვიან, მათ გარკვეული მნიშვნელობა მოეპოვებათ ქართულად მოლაპარაკე ადამიანებისათვის: ვინც ქართული არ იცის, ამ სიტყვებს ვერ დაუკავშირებს სათანადო საგნებს. მაშასადამე, საობიექტივაციო ფუნქცია უკავშირდება საექსპრესიოს, როგორც მისი ერთი მომენტი (ამიტომ არა გვაქვს საფუძველი საობიექტივაციო ფუნქცია მივიჩნიოთ ძირითად ფუნქციად, როგორც ამას ხშირად ვარაუდობენ).

რაც შეეხება საექსპრესიო ფუნქციას, აქ თითქოს საკითხი არა დგას, თუ რაა არსებითი: საკომუნიკაციო თუ საექსპრესიო; ამ უკანასკნელის უპირატესობა თავისთავად ცხადი გვეჩვენება: ჯერ მთქმელი და მერე — მსმენელი; მთქმელი თუ გამოვრიცხვით, მსმენელის საკითხიც მოიხსნება. სათქმელი ნაწევრდება მთქმელში, რომ ნათქვამი მსმენელმა აღიქვას; ჯერ სათქმელს გავიაზრებთ და მერე — ვამბობთ. შეიძლება მსმენელი არც გვყავდეს და მაინც ჩვენთვის ვაზროვნებდეთ, ვლაპარაკობდეთ კიდევაც: მონოლოგის შესაძლებლობა საექსპრესიო ფუნქციის უპირატესობას ცხადყოფს თითქოს.

და მაინც ეს ასე არ არის. ჯერ ერთი, მთქმელი ერთს შემთხვევაში სხვა შემთხვევაში მსმენელია. მერეა-და, მონოლოგს რომ წარმოთქვამენ, იმავე ენობრივ საშუალებებს მიმართავენ, რასაც მსმენელთან საუბარში: მონოლოგის დროს პოტენციალურად „არსებობს“ მსმენელი. ასევეა წერის დროს: დამწერმა არც იცის, რამდენი ვინმე წაიკითხავს მის ნაწერს. სწორედ ამიტომ ის შეგნებულად ცდილობს, ნაწერი გასაგები იყოს მკითხველისათვის: მკითხველი, ეს „დაუსწრებელი მსმენელი“, გვაგონობინებს, რომ საკომუნიკაციო ფუნქცია აქაც ძალაშია, მას ვერ მივიწყებთ დამწერი (ისევე, როგორც ვერ უგულებელყოფდა მას მონოლოგის წარმომთქმელი).

ვთქვათ, სხვა ენობრივ წრეში ვიმყოფებით და დედაენაზე ლაპარაკის საშუალება არა გვაქვს: ჩვენს დედაენაზე (რასაც ურთიერთობის საშუალებად ვხმარობდით, რაზედაც ვაზროვნებდით) ვეღარ ვსაუბრობთ იმის გამო, რომ ეს ენა არ იციან ჩვენმა მოსაუბრეებმა.

აზროვნების იარაღად ხომ მაინც დავგროჩება დედაენა: აზროვნე-

ბას ხომ მსმენელი არა სჭირდება? სასაუბროდ ერთი ენა გვექნება, აზროვნებისათვის — სხვა (დედაენა).

ასეთი ვითარება უჩვეულო როდია, ოღონდ დიდხანს ეს ვერ გაგრძელდება: თანდათანობით იმ ენაზე დავიწყებთ აზროვნებას, რა ენაც სასაუბროდ გვაქვს, რა ენასაც საკომუნიკაციო ფუნქცია აღმოაჩნდა. საკომუნიკაციო ფუნქციის მეტი ძალა — საექსპრესიო ფუნქციასთან შედარებით — ასეთ შემთხვევაში ხელშეშობია.

ამრიგად, საკომუნიკაციო ფუნქცია ძირითადია: მასზე დამოკიდებული, ძლიერდება ენა თუ დაბუნდება; მასზე დამოკიდებული, ცოცხალია ენა თუ მკვდარი: ენა, რომელსაც არავინ ხმარობს ურთიერთობის იარაღად, ენა, რომელსაც არც ერთი დედა არ ასწავლის შვილს აკენიდანვე, მკვდარი აღმოჩნდება.

ლათინური ენა დახვეწილი სალიტერატურო ენა იყო იულიოს კეისრის დროს (ჩვენი წელთაღრიცხვის უკვე პირველ საუკუნეში). ამ ენაზე დაიწერა: იულიოს კეისრის ჩანაწერები რომაელთა „ომის შესახებ გალების ქვეყანაში“ („De bello Gallico“), ცაცერონის პოლიტიკური სიტყვები სენატში, ოვიდიუს ნაზონის „მეტამორფოზები“, ვირგილიუსის „ენეიდა“, ტიტ ლივიუსის „რომის ისტორია“...

რომის იმპერიაში გაბატონებული ენა ლათინური ენა იყო. საუკუნეების მანძილზე ეს ენა იყო ერთადერთი სალიტერატურო ენა ახლანდელი იტალიის, საფრანგეთის, ესპანეთის... მიწაწყალზე.

და მაინც ეს ენა შეცვალა იტალიურმა, ფრანგულმა, ესპანურმა... ლათინური არავისთვის აღმოჩნდა დედაენა, გამოვიდა ხმარებიდან, იქცა მკვდარ ენად. ლათინურს ასწავლიდნენ სკოლებში, ლათინურ ენაზე წერდნენ სამეცნიერო გამოკვლევებს (მეცხრამეტე საუკუნეშიც კი — ბოტანიკოსები, ექიმები...); აფთიაქში ახლაც ცოცხლობს ლათინური (წამლებს ლათინური სახელები ჰქვია!); მკვდარ ლათინურს ხელოვნურად აცოცხლებენ. სიცოცხლეს კი ლათინური მამინ გამოესალმა, როცა ოჯახში დედა აღარ ელაპარაკებოდა ბავშვს ლათინურად...

ენას ივიწყებენ ემიგრაციაში: ვახტანგ მეექვსის მრავალრიცხოვანი ამალა, 1724 წელს რუსეთს გამგზავრებული, უძეოდ კი არ გადაშენებულა: ჩამომავლობა გაითქვიფა ძირითად მოსახლეობაში; ენა დაავიწყდათ, გვარტომობაც შეეცვალათ.

კახეთიდან მეჩვიდმეტე საუკუნეში რომ მოსახლეობა აყარეს და სპარსეთში მიუჩინეს საცხოვრებელი ადგილი, მხოლოდ იქ დარჩა ქართველად (და დღესაც გურჯად იწოდება), სადაც ენა შეინარჩუნა: ასეა ფერეიდანში: აქ ამ ორმოცდაათი წლის წინ 12 ქართული სოფელი იყო (თოთხმეტიდან!), რომ ქართულს ლაპარაკობდა (ქალებმა მხოლოდ ქართული იცოდნენ); რიგ სოფელში (ზემო მარტყოფი, სიბაქი...)

ქართული ენა დაუცავთ; მაგრამ ისეთი სოფლებიც მოიპოვება (ქვემო მარტყოფი, შაურდი, ნინოწმინდა), სადაც ვაბატონებულია სპარსული ანდა ქურთული: თუახი აღარ არის ენის ბურჯი (ცოლად ირთავენ ქურთსა თუ სპარსელ ქალს)...¹

ისტორიამ იმის მაგალითებიც იცის, რომ თავისი ენა დავიწყებია მთელ ხალხს და სხვა ენაზე გადასულა: ბულგარული ენა სლავური ენაა, მაგრამ ბულგართა ტომი თურქული მოდგმისა იყო (და ვოლგის სანაპიროებზე ბინადრობდა). ახლა ბულგარელები სლავ ხალხად მიიჩნევიან: ენის შეცვლამ ხალხის მეობის შეგნება შეცვალა და ეს გასაგებია: ენა ხალხის მეობის არსებითი ნიშანი.

სალიტერატურო ენა და ფუნქციების საკითხი. სალიტერატურო ენაც ენაა და ფუნქციების საკითხი აქაც დგას, კერძოდ, საკომუნიკაციო ფუნქციისა და საექსპრესიო ფუნქციისა: ენის ზოგად კანონზომიერებას ამ მხრივ სალიტერატურო ენაც ექვემდებარება.

ოღონდ ამას ერთვის საკითხი: რა და რა სფეროში მოიხმარენ სალიტერატურო ენას ურთიერთობის საშუალებად და აზროვნების იარაღად?

გამოყენების სფერო განასხვავებს სალიტერატურო ენებს ერთმანეთისაგან.

სამწერლო ენაზე შეიძლება მხოლოდ წერა-კითხვას სწავლობდნენ; მასთან მოთხრობა-ლექსებიც იწერებოდეს ამ ენაზე.

თუ სამწერლო ენაზე საშუალო განათლებასაც იღებენ, ეს თვალსაჩინოდ ზრდის სამწერლო ენის გამოყენების სფეროს: საბუნებისმეტყველო საგნები (ბოტანიკა, ზოოლოგია, ანატომია-ფიზიოლოგია... ფიზიკა, ქიმია...), მათემატიკის სპეციალობანი (ალგებრა, გეომეტრია, ტრიგონომეტრია...) სათანადო ტერმინების შექმნის გარეშე შეუძლებელია ვასწავლოთ (ინტერნაციონალური ტერმინები უთარგმნელად რჩება, მაგრამ ტერმინთა დიდი წილი იმ ენაზე უნდა გვქონდეს, რა ენაზედაც ვასწავლით ამ საგნებს).

ქართულ ენაზე მწიგნობრობა ძველთაგანვე არსებობს: მეხუთე საუკუნეში ქართულ დამწერლობას უკვე ხანგრძლივი ტრადიცია უნდა ჰქონოდა — ქართულ ასოთა ჩამოყალიბებული სახით დაწერილობა ამას გვანიშნებს (ივ. ჯავახიშვილი).

ძველ ქართულ ენაზე მდიდარი თეოლოგიური და ფილოსოფიური ლიტერატურა მოგვეპოვებოდა; მართალია, ჭარბობდა ნათარგმნი თხზუ-

¹ ვეყარებით ფერეიდნელი ქართველის სეიფოლა იოსელიანის ცნობებს (ს. იოსელიანი თბილისში ჩამოვიდა 1922 წლის შემოდგომას და აქ დარჩა 1923 წლის ზაფხულამდე. იხ. „ფერეიდნულის მთავარი თავისებურებანი“; თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, VII, 1927, გვ. 196-247).

ლებები, მაგრამ თეოლოგიურ და ფილოსოფიურ ნაწარმოებთა თარგმნა ლექსიკის სიმდიდრესა და ენის გრამატიკული წყობის მოქნილობას ვულისხმობდა, მასთან ქართული ენის შესაძლებლობათა (კერძოდ, სიტყვაწარმოების) ამოქმედებას იწვევდა.

ყოველ ხალხს, მასთან მრავალმილიონიანსაც, საამაყოდ დაურჩე-ბოდა ძველ ქართულ ენაზე შექმნილი ორიგინალური თუ ნათარგმნი ძეგლები, მეცხრე-მეთერთმეტე საუკუნით რომ თარიღდება (ზოგიც მეცხრე საუკუნეზე ადრეა თარგმნილი თუ გადაწერილი). ასეთი ძეგ-ლების რიცხვი მართლოდენ ხელნაწერთა ინსტიტუტში ორასამდე აღ-წევს.

ქართული მწიგნობრობის კერებს ძველად მონასტრები და იქ არ-სებული სკოლები ქმნიდნენ (მათ შორის სახელი გაითქვა უკვე მე-თორმეტე საუკუნეში გელათისა და იყალთოს აკადემიამ).

ამ სკოლებში ქართულ მწიგნობრობას ითვისებდნენ და მწიგნობ-რებს წვრთნიდნენ. მასობრივი ხასიათი იმ ხანად მწიგნობრობა-განათ-ლებას არც ბიზანტიასა და არც დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში არა ჰქონია. საქართველოშიც მსგავსივე ვითარება დასტურდება.

ქართული სალიტერატურო ენა უკვე მეათე-მეთერთმეტე საუკუ-ნისა თავის დროის კულტურულ მოთხოვნილებას ღირსეულად ემსახუ-რებოდა.

და მაინც: ქართული ენის ლექსიკა ისე მდიდარი არასოდეს ყო-ფილა, როგორც ის ამჟამად არის, როცა ქართულად ენა აიდგა ყველა შეცნირებამ, მათ შორის საბუნებისმეტყველომ და უმაღლესი მათემა-ტიკის სხვადასხვა დარგებმა.

ამ შეცნირებათა მეტი წილი უკანასკნელ საუკუნეებში შეიქმნა, მათი ცნებები წინათ არ არსებობდა და სათანადო ცნებათა აღმნიშვნე-ლი ტერმინები ძველ ქართულს, ცხადია, არ ექნებოდა. ამის გამო იყო, რომ საშუალო და უმაღლესი განათლება ქართულ ენაზე, ვთქვათ, 1916 წელს ვერ განხორციელდებოდა, თუნდაც რომ შეუძლებელი რამ მომხ-დარიყო და ამის ნება დაერთო მეფის მთავრობას (მაშინ ორად ორ ქართულ გიმნაზიაშიც კი — თბილისისა და ქუთაისისაში — ქართულად მხოლოდ ქართული გრამატიკა, ქართული ლიტერატურა და საქართვე-ლოს ისტორია ისწავლებოდა, ყველა სხვა საგანი — რუსულად: ფი-ზიკა-ქიმიის, მინერალოგია-ბოტანიკისა, ალგებრა-გეომეტრიისა თუ ფსიქოლოგიის საკითხებზე მსჯელობა ქართულ ენაზე არ შეეძლო ახალგაზრდას, რომელსაც ქართული გიმნაზია ჰქონდა დამთავრებული. ქართულად აზროვნება ამგვარ სპეციალობაში ჩვენს ახალგაზრდობას პირველად თბილისის უნივერსიტეტმა შეაძლებინა. და ეს მოასწავებდა ქართული სამეცნიერო აზროვნების აღორძინებას.

ჩვენ ახლა მივეჩვიეთ იმას, რომ ქართულ ენაზე ყველა დარგის ნააზრვეი შეიძლება გადმოიციოს, შევეჩვიეთ ისე, რომ გვავიწყდება, თუ რა განუზომელი მნიშვნელობა ჰქონდა ამას ქართველი ხალხის კულტურული ცხოვრებისათვის, და — კერძოდ, ქართული სალიტერატურო ენის ძალთა ამოქმედებისა და სასიცოცხლო უნარის განმტკიცებისათვის.

ამდენი ქართული წიგნი, ჟურნალი, ვაზეთი, ახლა რომ გამოდის, არაოდეს გამოდიოდა.

ამდენ ქართველ ბავშვს „დედაენა“ ხელში არაოდეს აუღია, რამდენიც ამ წიგნით ახლა წერა-კითხვას სწავლობს.

რადიო და ტელევიზია წინათ საერთოდ არ იყო, ქართულადაც, ცხადია, არ გვექნებოდა.

ქართული ენის სალიტერატურო ენის ნორმების შემუშავება და დაცვა სახელმწიფოს საზრუნავ საგნად წინათ არ ყოფილა, ეს ახლა, ჩვენს დროში, იქცა საბჭოთა საქართველოს დიდმნიშვნელოვან სახელმწიფო საქმედ.

ხშირად ვჩივით: სალიტერატურო ქართულ ენაზე დიდძალი წიგნი და ჟურნალ-ვაზეთი გამოდის, მაგრამ სტილი გაუმართავიაო, მორფოლოგიისა და სინტაქსის ნორმებს დამუშავება აკლიაო, დამუშავებული რაც არის, მტკიცედ არ ინერგებაო.

და კარგია, რომ ასეთი საკითხები გვაწუხებს, გვაწუხებს იმიტომ, რომ დედაენის ზრდა-განვითარების ბედი გვაინტერესებს.

ოღონდ ამაობაში არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ, ჯერ ერთი, ენა, საერთოდ, და სალიტერატურო ენაც, კერძოდ, უცვლელი არ არის და არც როდისმე ყოფილა (დახვეწილი ძველი ქართულით დაწერილიც არ ყოფილა ერთგვარი ყოველთვის, ყველა მწიგნობარი გიორგი მთაწმინდელის ნათელი სტილით არ წერდა, რომ არაფერი ვთქვათ მეტორმეტე საუკუნის უკვდავ ორიგინალურ ნაწარმოებზე „ვეფხისტყაოსანზე“: მწვერვალები არა მხოლოდ მთებშია იშვიათი).

კალკები ნათარგმნ ძველ სამღვდელმსახურო წიგნებში, როგორცაა „სახარება“, „დავითნი“. „დაბადება“, საძებარი არაა: მთარგმნელი ამოსავალ ტექსტს ხშირად შეგნებულად არ შორდებოდა („საღვთო შინაარსი“ რომ არ შერყვნილიყო!) და ამის შედეგად გაჩნდა „სახარების“ პირველი ფრაზები: „აბრაამ შვა ისააკ“, „ისააკ შვა იაკობ“ და ასე შემდეგ (იქნებ უფრო ბუნებრივი ყოფილიყო „აბრაამის შვილი (ძე) იყო ისააკი“, „ისააკის შვილი — იაკობ“...).

მაგრამ ასევე სიტყვასიტყვით ვადმოსცემს სახარების ტექსტს ბერძნული, ლათინური, ძველი სლავური, ფრანგული და ინგლისური...

ასეთი კალკების მიუხედავად საეკლესიო წიგნების თარგმანად დიდად შეუწყობ ხელი ქართული სალიტერატურო ენის გამდიდრებასა და დახვეწას: ამოქმედა ქართული ენის პასიური ლექსიკური ფონდი და გამდიდრა სიტყვაწარმოება.

ამრიგად: არ უნდა დაგვაგიწყდეს, რომ სალიტერატურო ქართული ენა, როგორც ყოველი ცოცხალი ენა, უცვლელი ვერ იქნება. ამოცანა ისაა, რომ ცვლის ეს-პროცესი მიზანშეწონილად წარვმართოთ: შევინარჩუნოთ და დავიცვათ ყველაფერი, რაც ფასეული შეუქმნია ქართული ენის მრავალსაუკუნოვან ისტორიას, ერთი მხრით. მეორეცაა და სალიტერატურო ქართულ ენას შევუნარჩუნოთ სათანადო კავშირი ცოცხალი ხალხური მეტყველების უშრეტ წყაროსთან.

აქვე დავსძენთ: ქართული სალიტერატურო ენა ისეთ მკაცრ ნორმებს შეიძლება ვერ იცავდეს, როგორც ფრანგული, მაგრამ მოუგვარებელი საკითხები მასში შეუდარებლად მცირეა, ვინემ ისეთ მდიდარ ენაში, როგორიც რუსულია.

ორთოგრაფია ხომ ქართულისა იდეალურია შედარებით ინგლისურ, ფრანგულ, რუსულ ენათა ორთოგრაფიასთან: ქართული ანბანია იდეალური და იმიტომ.

ერთი სიტყვით: მოსავლელს მოვლა უნდა. ფასეული რაცა გვაქვს, დაფასება ესაჭიროება.

ხოლო ყველაზე ფასეული და ქართული ენისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობისა შემდეგი გარემოებაა:

ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციები ისე მდიდარი არაოდეს ყოფილა, როგორც დღეს არის, და ამ ფუნქციებს გამოყენების ისეთი ვრცელი სარბიელი არაოდეს ჰქონია, ვინემ დღეს აქვს.

ქართული სალიტერატურო ენა პოლივალენტოვანი სალიტერატურო ენაა.

მართალია, მოიპოვება ენები (ინგლისური, ფრანგული...), რომელნიც იჩემებენ, სხვადასხვა ხალხების ურთიერთობის ენა ვართო.

ასეთი პრეტენზია ქართულ ენას არა აქვს: ის ქართველი ერის კულტურულ მოთხოვნილებებს ემსახურება, ჩვენი კულტურული წინსვლის იარაღია.

ყველა ქართველის ვალია თავის მდიდარს, პოლივალენტოვან დედაენას პატივი სცეს, ყოველდღიურ ცხოვრებაშიც ყურადღება არ მოაკლოს და არ დაივიწყოს ის ძველი ჭეშმარიტება, რომ ენა არის ხალხის მეობის ძირითადი ნიშანი.

ბუნებრივია ყოველ ადამიანს უყვარდეს თავისი დედაენა და პატივისცემით ეკიდებოდეს სხვა ხალხის დედაენას.